

Приватизація вугільних підприємств України: досвід, проблеми

The article analyzes the process of reform of property relations in the coal industry of Ukraine at the initial stage of privatization. Changes of ownership in the coal industry started later, due to both objective and subjective factors. Among them – the low investment attractiveness of coal enterprises, old foundations, inconsistent government politics on industry development, frequent changes in the law what regulated the process of privatization mines, etc.

Privatization in the coal industry were actually initiated by established industrial and financial groups whose final product was metal. These structures needed particularly acute need in their own raw materials, especially coking coal. The ownership changed in different ways. The essence ways of one of the most characteristic way, which was used in the coal industry by the privatization of large joint-stock association, was in the concentration and centralization the capital through association independent entities in a powerful industrial structures, but most of the companies lost their status at the same time. However, this process was very slow. By 2006, from 167 mines only 10 mines were completely privately owned, 10 - were part of state and private ownership. The part of private enterprises in mining coal in Ukraine exceeded more than 35%.

The attempt to hold a large-scale privatization of coal mines was made in 2008-2009. In February 2008, the Cabinet of Ministers of Ukraine provided oblige the State Property Fund to prepare for the sale a number of large state-owned companies and companies whose balance cost totally amounted to more than 2 billion HRN. However, there was a lack of preparedness to enter the field of market mechanisms and political disagreement between different branches of government, that reforms the coal industry, has hampered search of interested private investor, who was able to invest in the restoration industry. By the end of 2010 the number of private mines increased to 20. However, the privatized mines approximate to 14.3 % of the state mines (140), they provide about 43 % of total coal production in Ukraine.

The aim of this article is analysis of the privatization the coal industry in the early stage of the reform of property relations.

The task is to explore the creation of holding companies and joint stock companies in the coal industry, to identify factors that prevent large-scale privatization of coal mines.

Перехід від централізовано керованої економіки до ринкової передбачає масштабні зміни в структурі відносин власності. Однією з найважливіших складових цього процесу є приватизація майна державних

підприємств. Зміна форми власності передбачає здійснення численних організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, управлінських та інших заходів, що сприяють оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва. Однак досвід реформування господарського комплексу України свідчить, що окремі галузі в процесі перебудови зіткнулися з великими труднощами. Найбільш несприйнятливою і непідготовленою до ринкових перетворень виявилася вугільна промисловість. Через низьку інвестиційну привабливість підприємств галузі, проведення непослідовної державної політики, відсутності досконалого правового забезпечення роздержавлення шахт не відповідає ринковим вимогам, які відбуваються в національній економіці.

Питання приватизації в Україні є досить широко дослідженими, їм присвячено багато праць вітчизняних учених. Концептуальні питання приватизації розглянуті у монографіях І.Лукінова [1], В.Гаєця [2] та ін. Окремим проблемам роздержавлення і приватизації присвячені численні наукові статті [3]. Однак поза увагою переважної частини науковців залишилися проблеми приватизації підприємств вугільної промисловості.

Мета даної статті – проаналізувати приватизаційні процеси у вугільній промисловості на початковому етапі реформування відносин власності.

Приватизаційні процеси у вугільній промисловості були фактично ініційовані створеними промислово-фінансовими групами кінцевою продукцією яких був метал. Саме ці структури мали особливо гостру потребу у власній сировині, передусім у коксівному вугіллі. Зміна форм власності відбувалася за різними схемами. Сутність однієї з найбільш характерних, яка використовувалася у вугільній промисловості при приватизації великих акціонерних об'єднань, полягала у концентрації і централізації капіталу за допомогою об'єднання самостійних суб'єктів господарювання у більш потужні виробничі структури з одночасною втратою більшою частиною підприємств статусу юридичної особи. На базі діючих підприємств вугільної промисловості (державних холдингових компаній, державних відкритих акціонерних товариств) створювалися нові державні підприємства, що по суті означало рекорпоратизацію. Потім проводилася експертна оцінка підприємства, нова корпоратизація і продаж акцій промислово-фінансовій групі. Наприклад, так були приватизовані у 2004 р. ВАТ «Павлоградвугілля» і ВАТ «Краснодонвугілля» – одні з найбільших вугледобувних підприємств України.

Державна холдингова компанія ВАТ «Павлоградвугілля» 30 липня 2004 р. стала першою в Україні приватизованою вугільною компанією. 92,1% акцій акціонерного товариства було передано Авдієвському коксо-хімічному заводу, який контролювала донецька компанія «Систем кепитал менеджмент» (СКМ). За приватизаційний пакет акцій СКМ було виплачено Фонду державного майна України 1,4 млрд. грн. [4]. Восени 2004 р. Фонд держмайна України продав цій же компанії (СКМ) 60% акцій ВАТ «Краснодонвугілля», яке об'єднувало 7 шахт, 2 гірничозбагачувальні фабрики та інші виробничі об'єкти. Пізніше, у травні 2005 р., СКМ купила

ще 39,1% акцій «Краснодонвугілля» [5]. Тобто управління цими вугледобувними і вуглепереробними підприємствами повністю перейшло до компанії.

Наступного року в ході розпочатої у 2006 р. програми корпоративної реструктуризації окремі активи групи СКМ були об'єднані у галузеві холдинги, яким було передано право на володіння і управління активами. Було сформовано основні холдинги групи СКМ – Метінвест (гірничо-металургійний бізнес), який об'єднував в єдиний виробничо-збутовий цикл: від видобування вугілля і руди до продажу металу. До цього холдингу у 2006 р. увійшло ВАТ «Краснодонвугілля». До іншого холдингу корпорації «Донбаська паливно-енергетична компанія» (ДПЕК), яка управляла підприємствами енергетичного бізнесу увійшло ВАТ «Павлоградвугілля».

Подібні процеси відбувалися і на інших шахтах. Того ж 2004 р. були продані великі (понад 30%) пакети вже роздержавлених ВАТ «Шахта «Комсомолець Донбасу» і «Вугільна компанія «Шахта «Червоноармійська-Західна №1». В оренду двом недержавним структурам – «Енерговугілля» і «Експлерент» була передана ДХК «Олександріввугілля».

Всього до 2006 р. із 167 шахт 10 шахт були повністю у приватній власності, 10 – перебували частково у державній та приватній власності. Частка приватних підприємств у видобуванні вугілля в Україні становила понад 35% [6]. В наступні роки процес приватизації шахт продовжувався.

Спроба провести масштабну приватизацію вугільних підприємств була зроблена у 2008-2009 рр. У лютому 2008 р. Кабінет Міністрів України проектом розпорядження зобов'язував Фонд державного майна підготувати до продажу низку великих державних компаній і підприємств, загальна балансова вартість яких складала понад 2 млрд. грн. Найдорожчими і стратегічно важливими серед них були вугледобувні компанії. Особливо привабливими, на думку експертів ринку, були державне підприємство «Вугільна компанія «Краснолиманська», Центральна збагачувальна фабрика «Краснодонська» і державна холдингова компанія «Луганськвуглепереробка», котра видобувала енергетичне вугілля [7].

Однак єдиної думки щодо приватизації у вугільній промисловості не було ні серед політиків, ні серед фахівців та господарників. Голова комітету Верховної Ради з промислової політики і підприємництва Н.Королевська вважала, що більшість українських олігархів зацікавлені вкладати гроші у вугільну галузь. До того ж виключала непрозорий продаж шахт наближеним до уряду бізнесменам оскільки «охочі інвестувати гроші у вугільну промисловість є і в Партії регіонів, і в демократичній опозиції, тому кожен контролюватиме прозорість процесу приватизації» [8]. Проте, на думку голови незалежної профспілки шахтарів, народного депутата М.Волинця, в процесі приватизації виникнуть великі труднощі. Зокрема, він вважав, що шахта «Краснолиманська» не буде приватизована, тому що її директор З.Пастернак «є її фактичним власником і не погодиться платити за неї» [9].

Екс-міністр вугільної промисловості С.Поляков рекомендував насамперед розробити концепцію подальшого розвитку вугільної галузі, а

потім в її межах вирішувати, що приватизовувати і куди вкладати гроші. «Будь-які кроки, зазначав він, повинні бути обдумані не на один день або один рік, а на багато років. В Україні були програми розвитку, які передбачали модернізацію галузі, але ще не було єдиної стратегії». Інший колишній міністр вугільної промисловості, народний депутат В.Тополов у свою чергу заявляв про доцільність приватизації. За його словами, «діючі закони дозволяють провести конкурентний відбір інвестора і захистити шахти від банкрутства» [10].

Загалом же і в уряді України, і в середовищі політиків та господарників переважала думка про необхідність приватизації шахт, хоча єдиної думки щодо механізму зміни форм власності не було. На жаль, тут домінували не лише бізнесові й політичні інтереси, а й протиріччя між урядом і Президентом України, і персонально між прем'єр-міністром Ю.Тимошенко і Президентом В.Ющенко.

26 березня 2008 р. Кабінет Міністрів схвалив проект Закону України «Про державну програму приватизації на 2008-2012 роки». У межах цієї програми Міністерство вугільної промисловості у березні 2008 р. почало підготовку до приватизації ВАТ «Лисичанськвугілля», ДП «Волиньвугілля», ДВАТ «Шахта «Новодзержинська» та ДП «Шахта «Новопавлівська». На аукціон передбачалося виставити цілісні майнові комплекси цих підприємств. «Сьогодні Мінвуглепром сформував чотири приватизаційні лоти і вже почата підготовка до приватизації, яка проводитиметься виключно прозорим шляхом на відкритому аукціоні», – заявив голова Мінвуглепрому В.Полтавець [11].

Робота у цьому напрямку продовжувалася в наступні місяці. 14 травня 2008 р. Кабінет Міністрів України схвалив концепцію реформування вугільної галузі. Саму ж програму реформування вугільної промисловості передбачалося прийняти після її обговорення фахівцями, профспілками та науковцями. Концепція передбачала приватизацію у вугільній сфері не окремими підприємствами, а комплексними лотами. Кожен з них повинен був складатися з рентабельних, збиткових, а також малоефективних шахт, але які мали перспективні запаси вугілля.

Наприкінці червня 2008 р. 12 лотів були сформовані. Однак, пізніше розпочалася «навколоприватизаційна гра». Міністр вугільної промисловості В.Полтавець 26 червня заявив, що пропозиції про продаж шахт вже направлені до Фонду державного майна України. Проте Фонд держмайна спростував цю інформацію. «Ми вперше чуємо про це, нам ніхто нічого не передавав» – стверджувала голова Фонду держмайна С.Семенюк-Самсоненко. Водночас вона нагадала, що діє указ Президента України №200 від 6 березня 2008 р., відповідно до якого паливно-енергетична галузь віднесена до стратегічних, і її підприємства не можуть виставлятися на продаж до затвердження програми розвитку і приватизації цих галузей.

У свою чергу В.Полтавець заявив, що конкурси з продажу шахт можуть відбутися відразу ж після нормалізації роботи Фонду держмайна. При цьому він уточнив, що ряд інвесторів вже висловили зацікавленість у

придбанні цих підприємств. На його думку, у придбанні шахт, які видобувають коксівне вугілля можуть бути зацікавлені «Метінвест Холдинг», підконтрольний бізнесмену Р. Ахметову і ВАТ «Міттал Стіл Кривий Ріг», власником якого є компанія «Mittal Steel» [12]. Однак це були лише припущення, реальних інвесторів не було.

Пізніше, на прес-конференції 14 липня 2008 р., аргументуючи необхідність приватизації шахт, він зазначив, що підтримка нерентабельних шахт є надто обтяжливою для державного бюджету. За його словами 47% шахт видобували менше 10% загального вуглевидобутку в Україні. При цьому були шахти, які видобували 2% від загального видобутку вугілля, але на них витрачалося 25% електроенергії і четверта частина бюджетних коштів, які інвестувалися в галузь [13].

До середини літа 2008 р. Мінвуглепром підготував загалом 22 лоти для продажу шахт. До цих лотів увійшло 120 шахт, які пропонувалися до приватизації. При формуванні лотів, щоб підвищити їх привабливість, враховувалися територіальне розташування шахт, однорідність марки вугілля, яке на них видобувалося та інші фактори. До майнових комплексів лотів входили одна або декілька шахт та інші підприємства. Наприклад, лот «Волиньвугілля» складався із чотирьох шахт, соціальної інфраструктури і декількох обслуговуючих підприємств.

Незважаючи на активну роботу міністерства з підготовки до приватизації шахт, продаж вугільних підприємств інвесторам затягувався. Це було зумовлено не тільки відсутністю реальних інвесторів готових придбати єдиний майновий комплекс лота, а й непорозумінням між Кабінетом Міністрів України і Президентом, між Кабінетом Міністрів і Фондом держмайна України. На згаданій раніше прес-конференції керівник Мінвуглепрому з сумом зазначив, що яких-небудь зрушень у приватизаційному процесі немає «у зв'язку з тим, що абсолютно ніякої активізації від Фонду держмайна немає. Всі матеріали там лежать ще з лютого, але переміщень поки ніяких». Звичайно, така невизначеність вкрай негативно позначалася на реформуванні відносин власності у вугільній галузі.

До того ж, на нашу думку, враховуючи менталітет бізнесового середовища України та, мабуть, й інших пострадянських країн, потенційні олігархи-інвестори не завжди були готові працювати за прозорими схемами, купувати підприємства на відкритих аукціонах, на конкурентних умовах. За інформацією газети «Коммерсантъ Украины», 3 липня 2008 р. за особистим розпорядженням прем'єр-міністра Ю.Тимошенко була проведена в Мінвуглепромі нарада з питань залучення інвестицій у вугільну галузь. У цій нараді взяли участь чотири заступника Міністра вугільної промисловості, 12 директорів шахт і 17 керівників компаній-інвесторів. Згідно з протоколом наради, який опинився в розпорядженні газети, на ній розглядалися пропозиції українських і російських потенційних інвесторів, зацікавлених в контролі над українськими вугледобувними активами. Мова йшла

насамперед про те, щоб надати майбутнім інвесторам право управління підприємствами в обмін на інвестиції загальним обсягом 557 млн. доларів.

Крім того, було запропоновано закріпити за ними право на переважне придбання державної власності під час приватизації, частину вугільних підприємств реструктуризувати і виставляти на конкурс тільки збиткові об'єкти соціальної сфери, які знаходяться на їх балансі, самі ж шахти передати без конкурсу. Тобто, мова йшла про те щоб передати олігархам контроль над найцікавішими активами вугільної галузі без конкурсу, без відкритого аукціону і без збиткових об'єктів соціальної сфери в обмін на інвестиції у розмірі 557 млн. доларів, тоді як деякі експерти оцінювали ці активи у 9 разів дорожче – 4,7 млрд. доларів [14]. Зокрема Мінвуглепром планував реструктуризувати одне з найбільших підприємств з видобутку енергетичного вугілля – ДП «Добропіллявугілля» (обсяг видобутку 2,5 млн. т на рік). З його складу планувалося виділити шахти «Білозерська» (інвестором було ТОВ «Екойл», яке входило до групи «Приват») і «Піонер» (потенційний інвестор – ВАТ «Запоріжсталь»).

Однак подібна непрозора політика в сфері приватизації вугільних підприємств викликала невдоволення багатьох керівників підприємств. Директор компанії Coalimpex В.Кононов наголошував, що їхня компанія готова викупити шахту «Білозерська» повністю, разом з котельними і соціальною сферою. «Ми готові зараз заплатити за це 450-500 млн. доларів» – підкреслив він (група ж «Приват», за інформацією агенції NEWSru.ua, вклала в розвиток шахти лише 78 млн. грн. і готова була інвестувати ще 98 млн. грн.). Заступник генерального директора Маріупольського металургійного комбінату ім. Ілліча С.Матвієнков взагалі вважав, що дії Мінвуглепрому необхідно класифікувати як спробу «прихованої приватизації». «Ми могли б, заявив він, брати участь у купівлі більшості з цих активів на відкритому конкурсі. І якби така приватизація відбулася, думаю, вартість активів вдалося б збільшити в рази» [15]. Не було єдиної точки зору й щодо приватизації інших вугледобувних підприємств.

Ураховуючи критичне відношення політиків та господарників до подібної зміни форм власності у вугільній промисловості, Кабінет Міністрів України робить спробу нормативно-законодавчого забезпечення приватизаційних процесів. 2 квітня 2009 р. Кабінет Міністрів затверджує постанову «Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості», відповідно до якої Міністерство вугільної промисловості разом з Фондом державного майна повинні були розробити та затвердити Положення про проведення відкритих аукціонів з продажу майна структурних підрозділів державних вугледобувних підприємств [16].

Цією ж постановою Кабінет Міністрів ухвалив перелік з 99 вугледобувних підприємств, майно яких підлягало продажу у 2009 р. на відкритому аукціоні. При цьому усі шахти, майно яких передбачалося продати, були розділені на 3 групи першочерговості: до першої групи входило 50 шахт, до другої – 39, до третьої – 10.

Кошти, отримані від продажу майна, повинні були спрямовані до спеціального фонду Міністерства вугільної промисловості України для подальшого використання на розвиток вугільної галузі.

У постанові також були сформульовані чіткі умови відчуження майна вугледобувних підприємств. Покупець повинен був, по-перше, взяти зобов'язання забезпечити відповідно до розподільного балансу погашення у повному обсязі кредиторської заборгованості структурного підрозділу державного вугледобувного підприємства, майно якого відчужувалося; по-друге, укласти з колективом цього структурного підрозділу колективний договір не менше ніж на п'ять років, визначивши в ньому соціальні гарантії для працівників, що зберігалися у разі повторного продажу відчуженого майна; по-третє, передбачити положення стосовно розірвання договору купівлі-продажу у разі порушення покупцем умов колективного договору.

Аналізуючи дії Кабінету Міністрів щодо приватизації, варто зазначити, що вони в цілому були адекватними тій ситуації, яка склалася в галузі. Водночас треба констатувати, що уряд діяв на свій розсуд, а не згідно із законодавчими актами, які регулювали ці відносини.

Правовий режим власності, відповідно до ст. 92, п. 7 Конституції України, визначається виключно законами України. До 2008 р. основні аспекти регулювання відносин власності були законодавчо достатньо забезпечені. Зокрема, в Законі України «Про приватизацію державного майна» від 4 березня 1992 р. (з наступними змінами) визначені правові засади відчуження державного майна та об'єктів, що мають загальнодержавне значення і не підлягають приватизації. Внесення змін до переліку державних об'єктів, що не підлягають приватизації, в тому числі виключення з нього відповідних об'єктів (у нашому випадку – переліку вугледобувних підприємств) з метою дальшого продажу, може здійснюватися не постановою Кабінету Міністрів, а виключно прийняттям відповідного Закону Верховною Радою України.

Тобто Кабінет Міністрів, приймаючи постанову про продаж вугледобувних підприємств, діяв за межами своєї компетенції. Вирішивши підзаконним актом питання про відчуження від державної власності майнові комплекси шахт, які передбачалося продати на відкритому аукціоні. Кабінет Міністрів перебрав на себе повноваження Верховної Ради України, чим порушив Конституцію України.

Саме на ці аспекти звернув увагу Президент України В.Ющенко в своєму Указі від 29 травня 2009 р. «Про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. №430», яким зупинив дію Постанови Кабінету Міністрів «Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості» та звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати її такою, що не відповідає Конституції України, тобто є неконституційною [17].

Конституційний Суд, розглядаючи подання Президента України, у своєму рішенні від 29 травня 2009 р. №22-рп/2009 вирішив, що основні пункти Постанови Кабінету Міністрів «Про запобігання кризовим явищам у

вугільній промисловості» не відповідають Конституції України (є неконституційними) і втрачають свою чинність. Це рішення було обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не могло бути оскаржене [18].

Звичайно це рішення Конституційного Суду не сприяло реформуванню вугільної промисловості. У наступні роки приватизаційні процеси у вугільній промисловості України відбувалися вкрай мляво. До кінця 2010 р. кількість приватних шахт збільшилася до 20. Втім, хоча приватизовані шахти становили приблизно 14,3% від загальної кількості державних шахт (140), вони забезпечували близько 43% всього обсягу видобутку вугілля в Україні [19]. Однак переважна більшість шахт були державними. На перше квітня 2011 р. до складу Міністерства енергетики та вугільної промисловості входило 218 державних підприємств і 148 акціонерних підприємств.

Таким чином, аналіз реформування відносин власності у вугільній промисловості свідчить, що в цьому складному процесі основним завданням перетворень було роздержавлення і приватизація державної власності. Складність і суперечливість зміни форм власності у вугільній промисловості були обумовлені передусім її несприйнятливістю і невідповідністю до введення ринкових механізмів. Значний знос основних фондів галузі, нестача необхідних матеріальних і фінансових ресурсів для виробничого і соціального розвитку, відсутність достатнього законодавчого забезпечення реформаційних процесів, політична неузгодженість між різними гілками влади щодо питань реформування вугільної промисловості значно перешкоджали пошуку зацікавленого приватного інвестора здатного вкласти значні кошти у відновлення галузі.

Зважаючи на широке коло проблем даної теми, перспективними для подальшого вивчення є питання ефективності використання бюджетних коштів у вугільній промисловості, оновлення основних фондів приватизованих підприємств, розробка державної політики розвитку галузі.

Примітки:

1. Лукінов І. Економічні трансформації/ І.Лукінов.– К.: АТ «Книга», 1997.– 465 с.
2. Гаєць В. Економіка України: моделі реформування, зміна структури та прогноз розвитку/ В.Гаєць.–К.: НДЕІ, 1999.– 120 с. та ін.
3. Гош О. Теорія і практика приватизації постсоціалістичної державної власності/ О.Гош.– Економіка України.– 1993. – №8. – С. 42-49; Павлишенко М. Роздержавлення і приватизація: новий погляд на проблему/ М.Павлишенко.– Економіка України. – 1994. – С. 59-68; Ларцев В. Сутність та основні форми процесу роздержавлення в Україні/ В.Ларцев.– Економіка України. – 2001.– №9. – С. 17-23; Петренко О. Приватизація підприємств промисловості: деякі результати в Донецькій області/ О.Петренко.– Економіка України.– 2002.– №9.– С. 86-89 та ін..

4. ОАО «Павлоградуголь»: работа на будущее, получают результаты сегодня [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://docs.google.com/viewer?a=v&g=cache>
5. ОАО «Краснодонуголь» [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://file.liga.net/company/2151-krasnodonygol>
6. Мандрик В.О. Проблеми приватизації вугільної промисловості України та доцільність її проведення/ В.О.Мандрик// Науковий вісник Львівського національного лісотехнічного університету. Серія 4. Економіка, планування і управління галузі – 2010. – Вип. 20.– С.240.
7. Кабмін зайнявся продажем вуглепрому // NEWSru/ua// Економіка.– 2008 р. 25 лютого. – [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://txt.news.ru.ua/finance/25feb2008/ygleprom_print.html
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Кабмін схвалив Закон про програму приватизації на 2008-2012 роки // NEWSru/ua// Економіка.– 2008 р.– 26 березня. – [Електронний ресурс]/ Режим доступу http://txt.news.ru.ua/finance/26mar2008/prsvatizacia_print.html
12. Тимошенко підготувала лоти для приватизації вуглепрому. У ФДМ здивовані// NEWSru/ua// Економіка.– 2008 р.– 27 червня. – [Електронний ресурс]/ Режим доступу http://txt.news.ru.ua/finance/27jun2008/loty_print.html
13. Мінвуглепром підготував 22 лоти для продажу. До них увійдуть 120 шахт // NEWSru/ua// Економіка.– 2008 р.– 27 червня. – [Електронний ресурс]/ Режим доступу <http://txt.news.ru.ua/finance/14jul2008/poltavec.html>
14. «Прихована приватизація» Кабміну: вуглепром продадуть без аукціонів і конкурсів//NEWSru/ua// Економіка.–2008 р.14 липня.–[Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://txt.news.ru.ua/finance/14jul2008/ygleprom_print.html
15. Там само.
16. Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. №430 [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/430-2009-%D0%BF/print1333980429519286>
17. Про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 року №430. Указ Президента України від 29 травня 2009 року №375/2009 [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375/2009/print1329896420054449>
18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про запобігання кризовим явищам у вугільній промисловості»(справа про відчуження майна державних вугледобувних підприємств) м.Київ 29 вересня 2009 року №22рп/2009 Справа №1-45/2009 [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://advocat-cons.snfo/index.php?newsid=4299>
19. Льїн А. Шахти продадуть або закриють/А.Льїн [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2010/09/10/209202>

